

8) Значительным фактором эффективности антикризисного управления является система мониторинга кризисных ситуаций. Она представляет собой специально организованные действия по определению вероятности и реальности наступления кризиса и необходима для его своевременного обнаружения и распознавания. Причем весьма эффективными здесь могут быть использование компьютеров и работа специализированных операторов.

Таким образом, в условиях цикличности развития современной рыночной экономики менеджерам фирм необходимо ориентировать свою производственно-хозяйственную деятельность на оптимальную модель антикризисного управления.

Литература

1. Колчина В.В. Учебник, Финансовый менеджмент, Изд-во Проспект, Москва 2017г.

2. Мухамбетов Т.И., Нукушев А.Г. Банкротство и антикризисное управление.-Алматы, 2019г.

3. Стоянова Е.С., Учебник, Финансовый менеджмент, Изд-во Перспектива, Москва 2018г.

Елдос А., 1 курс магистранты (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші - профессор Давлетбаева Н.Б.

КӘСІПОРЫНДА ЕҢБЕКАҚЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ МІНДЕТТЕРІ

Кәсіпорында еңбекақыны есепке алудың негізгі мақсаты – еңбек өтімділігінің арттыра отырып еңбек туралы заңның талаптарына сай жұмыс істеу. Ал міндеттері:

- жұмыс уақытын дұрыс пайдалануың және шығарылған өнімнің көлемін бақылау;
- қызметкерлерге еңбек ақының және т.б. төленетін ақшалардың тура және уақытылы берілуін қадағалау;
- еңбек ақы қорының дұрыс пайдалануын бақылау;
- еңбек ақыдан ұстанылатын ұсталымдардың дұрыстығын бақылау;
- ұсталымды уақытылы бюджетке аударуды бақылау.

Еңбек және еңбекақы есебі - жұмысшылар санының өзгеруі, жұмыс уақытының шығындары, жұмысшылар категориясы, өндірістік шығын сияқты мәліметтер қамтылатын дәл әрі оперативтік деректерді талап ететін аса маңызды күрделі жұмыстардың бірі болып табылады.

Еңбек пен еңбекақы есебінің негізгі міндеттері:

- а) өндірілген өнімдер мен істелетін жұмысқа кеткен еңбек пен оған төленетін еңбекақы мөлшерін дұрыс анықтау;
- ә) еңбек өнімділігінің өсімін бақылау;
- б) жұмсалған еңбектің саны мен сапасын бақылау;

в) жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы төлеу үшін еңбекақы қорынан, қоғамдық тұтыну қорынан және тағы да басқа қорлардан бөлінетін қаржыларды бақылау;

г) жұмысшы мен қызметкерлермен уақытылы дұрыс есеп айрысу;

д) өндіріске жедел басшылық жасау үшін тиісті мәліметтер алу;

е) еңбек және еңбекақы жайлы статистикалық және бухгалтерлік қорытынды есеп беру;

Еңбек ақы төлеуді есепке алудың негізгі мақсаты – еңбек өтімділігінің арттыра отырып еңбек туралы заңның талаптарына сай жұмыс істеу. Ал міндеттері:

- жұмыс уақытын дұрыс пайдалануың және шығарылған өнімнің көлемін бақылау;

- қызметкерлерге еңбек ақының және т.б. төленетін ақшалардың тура және уақытылы берілуін қадағалау;

- еңбек ақы қорының дұрыс пайдалануын бақылау;

- еңбек ақыдан ұстанылатын ұсталымдардың дұрыстығын бақылау;

- ұсталымды уақытылы бюджетке аударуды бақылау;

- қызметкерлердің еңбекке жарамсыз уақытында алатын пособияның дұрыс төленуін қадағалау.

Кәсіпорындағы еңбекақыны ұйымдастыру механизмі жұмысшы күшінің еңбекақыға айналу процесін бейнелейді.

Еңбек көрсеткіштерін зерттеу үшін келесі негізгі міндеттерді шешу керек:

- кәсіпорынның мамандармен қамтамасыз етілуін және олардың қозғалысына баға беру;

- еңбек өнімділігі көрсеткіштерін есептеу және бір жұмысшының еңбек өнімділігіне әсер еткен факторлардың шамасын есептеу талдаудың қарапайым әдістері бойынша;

- еңбек сыйымдылығына баға беруі еңбек өнімділігінің өсу резервтерін шешу.

- жұмыс уақытының тиімді пайдалану есебінен;

- еңбек ақы қорының үнемді пайдалануын зерттеу қызметкер категориясы бойынша және орташа жылдық қызметкердің еңбек ақысы бойынша;

- еңбек ақы қорының үнемді пайдалануының резервтерін шешу;

- өнімнің өсу резервтерін шешу.

Еңбек өнімділігі өндіріс тиімділігін арттырудың және қызметтің өзіндік құнын кемітудің маңызды факторы болып табылады. Еңбек өнімділігі дегеніміз- жұмыс уақытының бірлігінде шығарылған өнім көлемі, ал оған кері көрсеткіш өнімнің еңбек сыйымдылығы болып табылады.

Еңбек өнімділігінің көрсеткіштері:

- ақшалай көрініс бойынша;

- натуралды (заттай) көрініс бойынша көрсетіледі.

Еңбек өнімділігінің артуы объективті заңдардың бірі болып табылады.

Еңбек өнімділігі - алынған өнім көлемінің оны дайындауға жұмсалған еңбекке қатынасы (еңбектің өндіріс үдерісіндегі тиімділігі). Уақыт өлшемінде өндірілген өнімнің мөлшерімен (өндірісмен) немесе өнім өлшеміне

жұмсалған уақыт шығынымен (еңбек сыйымдылығымен) тұлғаланады. Жеке және қоғамдық еңбек өнімділігі түрлеріне бөлінеді. Біріншісі нақты еңбек шығынын, екіншісі нақты және өткендегі (затандырылған) еңбек шығынын көрсетеді.

Еңбек өнімділігінің деңгейі - жалпылама көрсеткіш, яғни өнімнің өсімі еңбек өнімділігінің өсуіне тәуелді.

Еңбек өнімділігін өлшеу әдістері– еңбекөнімділігінің деңгейін көрсету тәсілдері, өнеркәсіпте еңбек өнімділігінің деңгейі жұмыс уақытының бір өлшеміне шаққанда өндірілген өнімнің санымен (тікелей көрсеткіш) немесе өнімнің бір өлшемін дайындауға жұмсалған жұмыс уақытының мөлшерімен (кері көрсеткіш, яғни еңбек сыйымдылығы) өлшенеді. Өнімді өндіруге жұмсалған еңбек шығыны, адам сағат, адам күн, адам ай (тоқсан, жыл) есебімен көрсетіледі, мұның өзі сағаттық, күндік, айлық (тоқсандық, жылдық) еңбек өнімділігі көрсеткіштеріне сай келеді, оның деңгейін бір жұмысшыға, бір жұмыскерге, т.б. шағып белгілеуге болады. Өнім шығару (жұмыстарды орындау) көлемінің қабылданған өлшеуіштеріне сәйкес еңбек өнімділігін өлшеу заттай, еңбек, құндықәдістеріне бөлінеді. Заттай әдісте еңбек өнімділігінің деңгейі заттай өлшеммен (т, м, дана, т.б.) есептелетін өнім мөлшерінің жұмыс уақытының шығынына немесе жұмыскерлердің орташа тізімдік санына қатынасымен айқындалады. Еңбек әдісінде өнімнің алуан түрлері оларды өндіруге жұмсалған еңбек шығыны бойынша өлшенеді немесе еңбек сыйымдылығының деңгейлері салғастырылады. Құндық әдісте еңбек өнімділігі орта есеппен бір қызметкерге шаққандағы немесе жұмыс уақытының белгілі бір өлшемінде дайындалған өнімнің құнымен көрсетіледі

Шаруашылық жүргізу субъектісінің жұмысының өндіріс тиімділігін арттыру жөніндегі еңбек өнімділігі мәніне қарай келесі негізгі міндеттер анықталады:

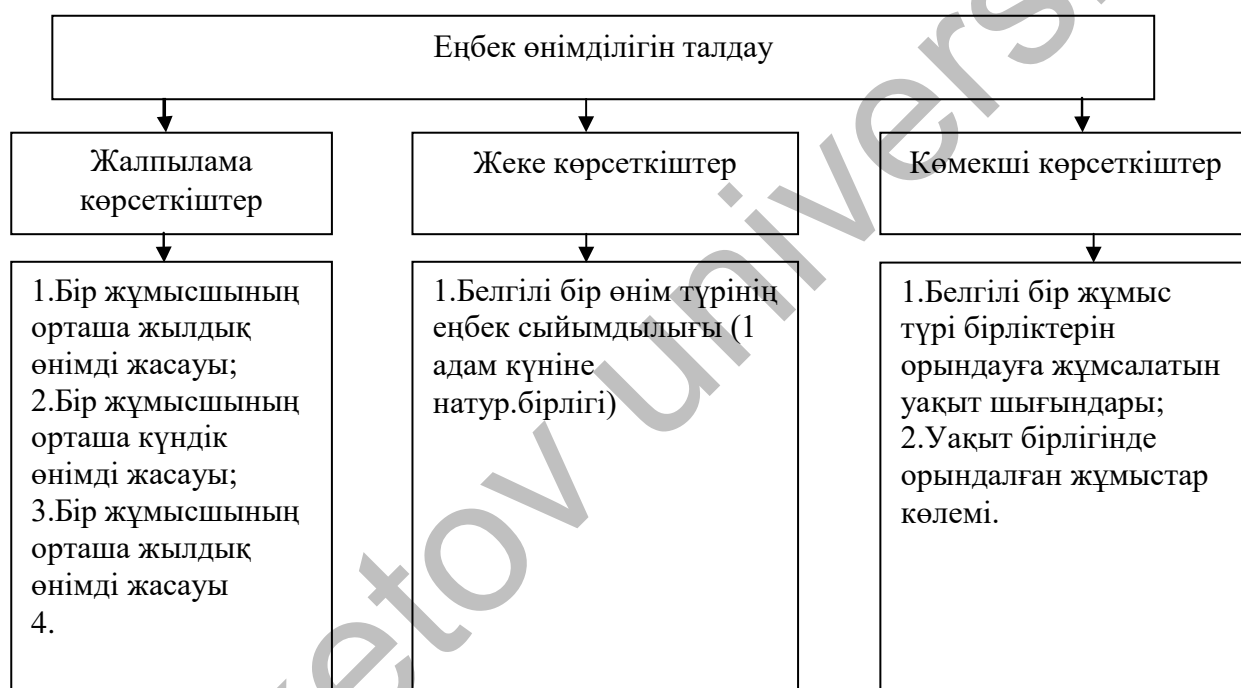
- еңбек өнімділігінің өсуі бойынша тапсырманың орындалу дәрежесін анықтау;
- еңбек өнімділігінің өсуі бойынша тапсырманың орындалу және өнімінің өсуін анықтау;
- еңбек өнімділігі көрсеткіштерінің өзгеруіне әсер ететін факторларды анықтау;
- еңбек өнімділігінің өсу резервтерін шешу, табу және оптималды басқару шешімдерін қабылдау.

Шаруашылық жүргізуші субъектінің еңбек өнімділігінің өсуі жөніндегі жоспарды өңдеу кезінде негізгі көрсеткіш 1 жұмысшының орташа жылдық еңбек өнімділігі болып табылады. Осы көрсеткіштерді зерттеу үшін келесі ақпараттық базаны қарастырамыз.

Өндіріс үдерісінің бірдей нәтижесі еңбек тиімділігінің әр түрлі дәрежесі арқылы қол жеткізуге болады. Өндіріс үдерісіндегі еңбек тиімділігінің өлшемі еңбек өнімділігі деп аталады. Басқа сөзбен айтқанда, еңбек өнімділігі - бұл оның нәтижелілігі немесе жұмыс уақытының бірлігінде белгілі көлемде өнім шығаратын адам қаблеттілігі.

Құндылық өлшеуде орташа тізімдік бір қызметкерге келетін өнім өндірімі еңбек өнімділігінің көрсеткіші ретінде өндірістің техникалық деңгейінің жоғарылауы арқасында өнім бірлігін жасауға кететін уақыттың азаю себебінен өндіріс деңгейінің өсуіне байланысты болады (еңбек өнімділігінің өзі), ол құндылық өлшеудегі өнім көлемін өзгертетін және еңбек өнімділігіне ешқандай қатынасы жоқ, яғни бағалы сипаты бар факторлармен анықталады.

Еңбек өнімділігін талдау үдерісінде келесіне анықтау қажет: еңбек өнімділігінің өсуімен байланысты тапсырманың орындалу дәрежесі; еңбек өнімділігінің өсуімен байланысты тапсырманың қауырттығы және осы фактор арқылы өнім көлемінің өсімі; еңбек өнімділігі көрсеткіштерінің өзгеруіне әсер ететін факторлар; еңбек өнімділігінің өсу резервтері және оларды пайдалану мүмкіншіліктері.

Сурет 1. Еңбек өнімділігін талдау көрсеткіштерінің жүйесі

Еңбекақы қорын талдаудың негізгі міндеттері: кәсіпорынды және оның бөлімшелерін қамтамасыз ететін жұмыскерлердің сандық және сапалық параметрлері бойынша талдау; кәсіпорындағы жұмыскерлерді қолданудың эффективтілігін, интенсивтілігін және экстенсивтілігін бағалау; кәсіпорындағы резервтерде тұрған қызметкерлерді толығымен және эффективті қолдануды шығару

Жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы төлеуді тексерудің негізгі міндеті – еңбекақы төлеуде нормативтік – құқықтық актілердің сақталуын бақылау, жалақыдан ұстап қалу мен еңбекақы төлеуде бухгалтерлік есепті жүргізудің дұрыстығын тексеру болып табылады.

Еңбек өнімділігінің деңгейін бағалау үшін жалпылама, жеке және көмекші көрсеткіштер жүйесі қолданылады (сурет 3).

Қорыта келгенде, медициналық қызметкерлерге еңбекақы төлеудің шарттары көрсетілетін медициналық көмектің көлеміне, сапасына қарай денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті орталық мемлекеттік орган айқындайтын тәртіппен белгіленеді. Бұл бөлімде, кәсіпорынның еңбекақысы және еңбек өнімділігі есепке алынып, талдау міндеттері жазылды.

Әдебиеттер

1. О.М. Жакупова, . Бухгалтерлік есеп принциптері 2. Оқу-тәжірибелік құралы.-Қарағанды, 2011ж. 199 б.
2. Қ.К.Кеулімжаев, З.Н.Әжібаева, Н.А.Құдацбергенова, А.Н.Жантаева. Қаржылық есеп. Оқу құралы.-Алматы: Экономика, 2011.-195 б.
3. Ержанов М.С., Ержанова А.М. «Основы бухгалтерского учета и корреспонденция счетов» Учебное пособие. Алматы «Ержанова и К» 2009г.
4. В.Л.Назарова. Шаруашылық субъектідегі бухгалтерлік есеп. 2012 ж.-260б.
5. Әдбімананов Ә. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп принциптері. 2014 ж.-360 б.

Ербосын Ф.Е., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РЕИНЖИНИРИНГ ЖОБАСЫНЫҢ ДАМУЫ

Реинжиниринг жобасының негізінде инновациялық үрдістер жатқандықтан, реинжиниринг жоғары технологиялық кәсіпорын қызметтерін басқару әдісі ретінде қарастырылады.

Ғылым қажет етуші кәсіпорын, әдетте жоғары технологиялық өндіріс жүйесіне енетін, материалды емес активтердің басым үлесіне ие, маркетингтік және жоғары кадрлық деңгейге ие қазіргі заманғы өндіріс қорларын қолданады. Сондықтан еліктеуші инновациялық стратегия ғылыми және технологиялық күшке сәйкес келмейді. Ғылыми қажет етуші салалардағы кәсіпорындар әлемдік экономика жағдайында ұлттық және әлемдік нарыққа бағытталған бәсеке қабілетті өнім шығаруы қажет. Бұдан шығатыны бұл стратегия кәсіпорын дамуының ұзақ мерзімді перспективасы бола алмайды.

Реинжинирингтің инновациялық сипаты кәсіпорында ең алдымен технологиялық инновацияны жасау, игеру мен қолдануға бағытталған жаңа бизнес үрдістердің пайда болуында. Бұл үрдістердің нақты зерттеуі кәсіпорында басқа типті инновациялық пайда болуымен түсіндіріледі. Кәсіпорын инновациялық стратегиясы шеңберінде инновацияның түрлерін біріктіру, жоғары тұтыну құндылығын ерекшеленетін ғылым қажет етуші өнімге арналған жоғары технологиялық өндіріс ұйымдастыру негізінде түпкілікті жоғарылату мүмкіндіктерін береді.

Сондықтан инновациялық үрдістерді бақару әдістерін талдауды екі тұрғыда қарастыруға болады. Біріншіден, кәсіпорын қызметін басқару әдісі ретінде, екіншіден оның инновациялық стратегиясының түрі ретінде. Сонымен қатар реинжиниринг объектісі болып бәсекелік стратегияның басты